

De hele kritiek van het oordeelsvermogen in 12 uur!

Sybrandt van Keulen

Dit is het programma-overzicht van het symposium 'De hele Kritiek van het oordeelsvermogen in 12 uur!', dat op donderdag 24 juni 2010 in Spui 25 te Amsterdam heeft plaatsgevonden. Na het overzicht volgt een beknopte omschrijving van alle presentaties. Van enkele auteurs zijn uitgebreide bijdragen opgenomen in de rubriek Kritiek van het oordeelsvermogen in 2010 ^[1] en 2011 ^[2].

Ochtendprogramma

Moderators: Sybrandt van Keulen en Ellen Algera

10.00 - 10.20

Opening door dr. Sybrandt van Keulen

10.20 - 10.40

De twee inleidingen van de Kritiek van het oordeelsvermogen.

Willem Visser (vertaler van de ^[3]*Kritiek van het oordeelsvermogen* ^[3]). ^[3]

10.40 - 11.00

Tekortkomingen van het technische denken.

Dr. Kees Vuyk (Universiteit van Utrecht). ^[4]

11.00-11.20

Belangeloos welgevallen in Deleuze's interpretatie van Kant.

Dr. Asja Szafraniec (Universiteit van Amsterdam) ^[5]

11.20-11.40

De kracht van vrije schoonheid (§15)

Sajda van der Leeuw (masterstudent, Universiteit van Amsterdam) ^[6]

12.00-12.20

De portee van het verhevene (§23-§29).

Prof.dr. Renée van de Vall (Universiteit van Maastricht)

12.20-12.40

Kant over het mathematisch verhevene (§25 t/m §27).

Ir. Emanuel Rutten, MPhil (Vrije Universiteit, Amsterdam).

12.40-13.00

Natuurrampen en explosieve kunst: de ervaring van het sublieme als kennis van goed en kwaad bij Kant en Adorno (§29).

Trixie Hölsgens (masterstudent, Universiteit van Amsterdam).

Middagprogramma

Moderators: Lisa Doeland en Ellen ter Gast

13.30-13.50

Was Kant wel een echt mens? (§§29, 42, 44, 49 en 54)

Dr. Ellen ter Gast

13.50-14.10

Over de wisseltruc van de rede (§27)

Dr. Kiene Brillenburg (Universiteit Utrecht)

14.10-14.30

De sensus communis aestheticus (§40).

Prof.dr. Heinz Kimmerle, emeritus.

14.30-14.50

Een Tulp en het Bloed (§42).

Prof. dr. Sander van Maas (Universiteit van Amsterdam)

14.50-15.00

Heringa/Van Kalsbeek, beeldend kunstenaars (Amsterdam).

15.00-15.20

Het dieptepunt van de derde Kritiek (§51 t/m §53).

Dr. Albert van der Schoot (Universiteit van Amsterdam)

15.20-15.40

Theater als paradigma van de kunst (§51 en §52).

Dr. Chiel Kattenbelt (Universiteit Utrecht).

15.40-16.00

Het getemde genie en de wetenschap (§46 t/m §50)

Dr. Arnold Heumakers.

16.00-16.20

Over communicatie en activiteit zonder woorden (§49)

Franc Rottiers (Doctoral Researcher, Ghent University)

16.30-16.50

Afsluiting en herhaling: over Kant en Deleuze.

WJM Kok, beeldend kunstenaar (Amsterdam).

16.50-17.10

Kant over menselijke schoonheid (§59)

Dr. Rob van Gerwen (Universiteit Utrecht). [7]

17.10-17.30

De dialectiek van het teleologisch oordeelsvermogen (§69 t/m §71)

Jabik Veenbaas (vertaler van de *Kritiek van het oordeelsvermogen*)

17.40-18.00

Kant en Spinoza (§72 en §73)

Boris Demarest

18.00-18.20

Kant's Evolutionary Speculation (§80)

Prof. dr. Ido Geiger (Ben Gurion University, Israel)

18.20-18.40

De derde kritiek als horizon: over het belang van weerstand en crisis voor de betekenis van objectiviteit

Prof. dr. Gertrudis van de Vijver (Universiteit van Gent)

18.40-19.00

Kants idee van epigenese (§81)

Joris van Poucke (promovendus, Universiteit van Gent)

19.00-19.20

Muzikale bijdrage

Arturo Muruzábal (cello, Radio Filharmonisch Orkest) en Pablo Muruzábal Lamberti (electronica, student wijsbegeerte, Universiteit van Amsterdam).

Avondprogramma

Moderator: Sybrandt van Keulen

20.00-20.20

Waarvoor je leeft (§84).

Prof.dr. Hans Alma (Universiteit voor Humanistiek, Utrecht)

20.20-20.40

Kant en Reimarus (§85)

Prof. dr. Wessel Stoker (Vrije Universiteit, Amsterdam)

20.40-21.00

Kants morele godsbewijs en kritiek op het atheïsme (§87).

Stijn Van Impe (Promovendus, Universiteit Gent).

21.00-21.20

Spuitwater en de Indiër: Esthetiek in de Antropologie.

Dr. Lotte Hoek

21.20-21.40

Kant en Wittgenstein over religie en autonomie (§ 91)

Dr. Chantal Bax (Universiteit van Amsterdam).

Beknopte omschrijvingen van de presentaties

De twee inleidingen van de Kritiek van het oordeelsvermogen.

Willem Visser

De twee basisbegrippen die Kant in de twee inleidingen introduceert zijn 'reflexief oordeel' en 'doelmatigheid'. In deze bijdrage zullen beide begrippen uitvoerig worden toegelicht. Een reflexief oordeel is a priori maar niet constitutief, zoals dat wel het geval is bij de oordelen van het zuivere verstand en de praktische rede. Het verstand betreft zich op de natuur, de rede op vrijheid, en het reflecterende oordeelsvermogen betreft zich op het gevoel van lust en onlust.

Reflexieve oordelen vormen het instrument van het reflecterende oordeelsvermogen dat tussen het verstand en de rede in staat, en vormt de verbinding tussen beide.

Het reflecterende oordeelsvermogen stelt zichzelf de wet, en zoekt bij al het bijzondere het algemene. Doelmatigheid is daarbij het centrale begrip, de tweede basisnotie. Doelmatigheid kan subjectief zijn, en slaat dan op de gestichte harmonie tussen verstand/rede en verbeeldingskracht, waarvan het esthetische oordeel getuigenis aflegt (mooi of verheven), of objectief, en duidt dan op de eenheid volgens een principe van meerdere empirische natuurwetten, die door het teleologische oordeel wordt uitgedrukt, dat zo hun toevalligheid noodzakelijk maakt. Met doelmatigheid als grondslag slaat het reflecterende oordeelsbegrip de brug tussen het noumenale 'achter' het subject (vrijheid) en het noumenale 'achter' de verschijningen der natuur (god) - de verzedelijking van de kosmos is volgens Kant het einddoel.

Tekortkomingen van het technische denken.

Kees Vuyk

In mijn bijdrage wil ik de aandacht richten op de inleiding van 1790. De inleiding geeft niet alleen inzicht in de ogenschijnlijk wonderlijke opbouw van het boek. Immers welk verband bestaat er tussen de esthetica - de analyse van de smaak - en de teleologie - de synthese van de natuur? De inleiding geeft ook inzicht in Kants motieven om de derde kritiek te schrijven. Uit die motieven is vervolgens af te leiden waarom deze kritiek esthetica en natuurfilosofie bijeenbrengt. Kant zoekt een a priori principe voor reflexieve oordelen. Daarvoor analyseert het esthetisch oordeel. Al zijn beroemde uitspraken over de belangeloze lust en de doelmatigheid zonder doel houden verband met de gedachte dat het esthetisch oordeel berust op een a priori principe: het gevoel van lust en onlust. Dat principe, zo zal ik betogen, heeft Kant niet alleen nodig als grondslag van de esthetica, maar ook om er een natuurfilosofie op te bouwen.

Belangeloos welgevallen in Deleuze's interpretatie van Kant

Asja Szafranec

Wat is schoonheid zonder verlangen? Voor Kant is de beleving van schoonheid die we in een smaakoordeel uitdrukken volstrekt belangeloos: een beleving van welgevallen die geen aanspraak maakt op 'het vermogen tot begeren.' Het opvallendste kenmerk ervan is dat het universeel communiceerbaar is. Wat is de grond van deze universaliteit? De noodzakelijke voorwaarde ervan is volgens Kant het vrije spel van de kenvermogens, maar dit is nog geen voldoende voorwaarde. Deleuze stelt zich niet tevreden met een transcendentale deductie en vraagt naar een transcendentale genese van de *sensus communis*. Kunnen we echter

spreken van een belangeloze genese? Ik bespreek hier Deleuze's zoektocht naar de oorsprong van ons universele zintuig voor schoonheid. Begripsvelden rondom belang en begeerte spelen een fundamentele rol in Deleuze's denken. Hoe gaat hij in dit kader om met Kants eis van belangeloosheid? Zoals te verwachten valt, zichtbaar wordt Deleuze's eigen 'belang' om deze genese te traceren naar Kants begrip van 'intellectueel belang in het schone'.

De kracht van vrije schoonheid (§15)

Sajda van der Leeuw

In §15 beschrijft Kant hoe schoonheid geenszins gelijk moet worden gesteld aan volmaaktheid. Volmaaktheid (of perfectie) wordt vaak als synoniem gedacht met schoonheid, maar dit is enkel "onder het voorbehoud wanneer die volmaaktheid troebel wordt gedacht", aldus Kant (p. 116). Volmaaktheid is namelijk iets dat enkel tot stand kan komen wanneer men zich al van te voren het doel van een ding voorstelt - dit in tegenstelling tot schoonheid, dat immers een doelmatigheid zonder doel impliceert. Volmaaktheid moet dan ook worden gezien als afhankelijke schoonheid (*pulchritudo adhaerens*), terwijl zuivere schoonheid als werkelijk 'vrij' (*pulchritudo vaga*) kan worden getypeerd (§16). Mijn these is dat Kant door middel van deze definitie de vrije schoonheid op twee manieren een zekere kracht weet te verlenen. Ten eerste wordt het door de loskoppeling van schoonheid en perfectie mogelijk om ook het imperfecte als schoon te ervaren. Ten tweede weet Kant aldus het schone te verbinden met een morele implicatie: vrije schoonheid kan nu als symbool van het zedelijk-goede worden beschouwd (§59). Het is deze 'kracht' waarmee Kant de vrije schoonheid wapende, een kracht die Theodor W. Adorno later opnieuw onderkende toen hij schoonheid een 'promise of happiness' noemde.

De portee van het verhevene (§23-§29)

Renée van de Vall

De esthetica van het sublieme heeft een grote rol gespeeld in de (laat) twintigste-eeuwse kunsttheorie, zeker nadat Jean-François Lyotard het begrip van het sublieme gebruikte om de 'kunst van de avant-garde' mee te karakteriseren. Voorzover het om Kants formulering van het Erhabene gaat, is het de vraag of dat probleemloos kan. Kant zelf reserveerde het verhevene uitdrukkelijk tot de aanschouwing van de natuur (hoewel hij daar ook weer niet volledig consistent in was). Daar is een goede reden voor: kunst veronderstelt altijd een zekere mate van doelmatigheid en vormgeving, hetgeen zich moeilijk laat rijmen met de vormloosheid en doelloosheid die het verhevene definiëren. De vraag die we met beroep op Lyotard kunnen opwerpen is of de kunst van de avant-garde niet toch een zodanige breuk in de ervaring teweegbrengt dat ze subliem kan worden genoemd - of dat je daarmee zowel afbreuk doet aan de portee van die kunst als aan de radicaliteit van de breuk.

Kant over het mathematisch verhevene (§25 t/m §27).

Emanuel Rutten

In de ervaring van het mathematisch verhevene, ook wel het mathematisch sublieme genoemd, laat volgens Kant ons voorstellingsvermogen het afweten omdat zij niet in staat is een gegeven omvangrijk object als één afgeronde aanschouwing in zich op te nemen. Alleen door tussenkomst van de rede-ideeën van absolute totaliteit en oneindigheid verkrijgen wij alsnog grip op het vormloze in de aanschouwing gegevene. Zo schrijft Kant: 'De natuur is dus verheven in de verschijningen waarvan de aanschouwing de idee van haar oneindigheid met zich meebrengt. En dat laatste kan nu uitsluitend gebeuren in het geval van de

inadequaatheden van zelfs de grootste inspanning van onze verbeeldingskracht bij de schatting van de grootte van een object' (AA255/B93). In deze bespreking zullen de meest kenmerkende karakteristieken van Kants mathematisch verhevene nader besproken worden.

Natuurrampen en explosieve kunst: de ervaring van het sublieme als kennis van goed en kwaad bij Kant
Trixie Hölsgens

Een opmerkelijk verschil met de ervaring van schoonheid is dat verhevenheid ons een gevoel van kracht en moed geeft. Dit gevoel is een praktisch en moreel concept, en bovendien een capaciteit van de rede. Kant denkt bij deze ervaring bijvoorbeeld aan onheilspellende natuurlandschappen en aan natuurrampen. Kunnen we zo'n ervaring, die onze 'zielskracht' (§28) verhoogt, ook met kunst hebben? Voor een antwoord op deze vraag richt ik me op Adorno. Adorno ziet het sublieme niet zozeer in de natuur, maar vooral in de kunst: juist de ervaring van 'explosieve' kunst, kan dan ook volgens Adorno een morele uitwerking hebben. Wanneer Adorno kunst als 'Mimesis des Naturschönen' omschrijft, doelt hij dan niet vooral op de dissonante en vrije natuurschoonheid, en dus op iets dat Kant nog wellicht subliem zou noemen?

Was Kant wel een echt mens? (§§29, 42, 44, 49 en 54)
Ellen ter Gast

Ik kan me niet voorstellen dat mensen Kants derde kritiek lezen voor hun plezier. 'Het is een onleesbaar boek' heb ik Arnold Heumakers horen zeggen. Dat schreef hij overigens niet in zijn positieve kritiek in het NRC. Het is immers niet de taak van een filosoof om 'leesbare boeken' te schrijven. Een filosoof is geen entertainer. Ik deel zijn mening. De Kritiek van het oordeelsvermogen is een meesterwerk, maar ik heb me er echt doorheen moeten worstelen. Het boek is zo vreselijk technisch en afstandelijk dat ik me voortdurend heb afgevraagd wie de mens was die het geschreven heeft. Daarom ben ik op zoek gegaan naar de passages waar Kant even uit zijn rol valt en iets anders van zich zelf laat zien. Dit zijn de tekstfragmenten waar je opeens de indruk krijgt dat dit boek toch is geschreven door een echt mens van vlees en bloed, een persoon met begeertes en verlangens, die leeft tussen andere mensen. Over deze zoektocht zal ik verslag uitbrengen.

Over de wisseltruc van de rede §27
Kiene Brillenburg

In de 'Analytica van het verhevene' heeft Kant laten zien waarom de sublieme ervaring niet een ervaring van de oneindige natuur kan zijn: het respect dat we voelen voor de natuur is in wezen het respect dat we voelen voor de rede, die boven iedere maatstaf van de natuur uitstijgt. In mijn bijdrage traceer ik deze 'verwisseling' ofwel 'subreptie' (§27, p.150) ook in de Enquiry van Edmund Burke en de Lectures van Robert Lowth. Is het alleen des Kants of des 'Verlichtings' om bij het verhevene uit te gaan van een subject dat nooit van de natuur kan verliezen waar het gaat om het bovenzinnelijke? Met behulp van Theodor Adorno's Aesthetische Theorie geef ik een andere uitleg aan Kants wisseltruc in dienst van de menselijke verheffing, waarbij ik pleit voor een evenwicht tussen subject en object (natuur). Ik wil hiermee aangeven wat de betekenis zou kunnen zijn van zowel Kants analyse van het sublieme als Adorno's herlezing van de derde Kritiek voor de actualiteit - de actualiteit van ecologische veranderingen en natuurdreigingen.

De sensus communis aestheticus (§40)

Heinz Kimmerle

Wat betreft de *sensus communis aestheticus* wil ik nagaan of een esthetisch oordeel inderdaad kan worden beschouwd als a priori geldig voor 'de algehele rede van de mensheid'. Kant stelt het volgende: 'We moeten *sensus communis* [...] opvatten als de idee van een gemeenschappelijke zin, d.w.z. als de idee van een beoordelingsvermogen dat in zijn reflectie in gedachten (a priori) rekening houdt met de voorstellingswijze van ieder ander, om zo als het ware zijn oordeel af te wegen tegen de rede van de gehele mensheid en daardoor de illusie te vermijden die, als gevolg van subjectieve, individuele voorwaarden (die gemakkelijk als objectief kunnen worden beschouwd), nadelige invloed op dat oordeel zou kunnen hebben' (§40). Ik ben het met Kant eens dat ons esthetisch oordeel niet uitsluitend subjectief is en een soort algemene geldigheid bezit. Dat echter op deze manier een transcendentale, in de rede verankerde en in de gehele mensheid aan te treffen, geldigheid gegeven zou zijn, kan volgens mij onder de voorwaarden van het huidige denken niet worden verdedigd. Het is daarom vereist concreet te onderzoeken hoe ver de geldigheid van het esthetisch oordeel reikt. Dergelijke concreet aan te geven geldigheidsaanspraken kunnen ook van toepassing zijn op de *sensus communis politicus*.

Een Tulp en het Bloed (§42)

Sander van Maas

Deze presentatie zal draaien om Derrida's dialoog met de esthetica van Kant. Derrida bespreekt in zijn boek over de waarheid in de schilderkunst de notie van het "sans sans sans" wat vertaald zou kunnen worden als het "zonder zonder zonder." Volgens Derrida is Kant door zijn negatieve bepalingen in de Derde Kritiek een verschijnsel op het spoor gekomen dat voor onze tijd nog van groot belang is. Mijn korte bijdrage zal bestaan uit een gecondenseerd commentaar op het ononderbroken belang van de snede zonder coupure, of de poëtica van het bloeden, voor de hedendaagse kunst.

Het dieptepunt van de derde Kritiek (§51 t/m §53)

Albert van der Schoot

In 1746 publiceert Charles Batteux zijn *Les Beaux-arts réduits à un même principe*. De verschillende 'schone kunsten' worden hier onder één noemer gebracht, wat weer leidt tot protest bij anderen, zoals Lessing.

Ook Kant mengt zich in deze discussie - helaas. Kant is immers via een heel andere route op het artistieke terrein terechtgekomen dan de gemiddelde estheticus. Zijn derde kritiek gaat helemaal niet over kunst; daar 'heeft' Kant niets mee. Het boek gaat, zoals de titel ondubbelzinnig laat weten, over een van de cognitieve vermogens van de mens: het vermogen oordelen te vellen - dat wil zeggen iets van buiten op je af te laten komen, het op je in te laten werken en het vervolgens te overheersen met behulp van de rede. Daar had Kant al eerder over geschreven, in de beide voorgaande Kritieken, maar nu probeert hij nog een type oordeel te funderen waarin ook het gevoel van lust en onlust recht wordt gedaan. In het schema (p. 87) geeft hij aan dat het toepassingsgebied van zo'n oordeel de kunst is, maar zelf houdt hij zich daar niet aan: zijn eigen schoonheidsoordelen gelden vooral de natuur. Kants pogingen een ordening aan te brengen in de kunstvormen zijn tenenkrommend, vooral waar het om de muziek gaat: 'met muziek is een bepaald gebrek aan beschaving verbonden' (p. 226). Het liefst wil Kant haar niet erkennen als schone kunst, maar hoogstens als aangename kunst - maar eigenlijk vindt hij muziek toch vooral: een onaangename kunst.

Theater als paradigma van de kunst (§51 en §52)

Chiel Kattenbelt

Kants indeling van de schone kunsten is gebaseerd op een analogieredenering. Naar de expressiemiddelen die de mens tot zijn beschikking heeft om in woorden, klanken en gebaren te communiceren, deelt hij de 'schone kunsten' in als respectievelijk 'verbale kunsten', de 'kunst van het spel der gewaarwordingen' (waaronder de muziek) en de 'beeldende kunst' (§51). Het theater bestaat voor Kant slechts als 'de verbinding van de schone kunsten in een en hetzelfde product' (naar de titel van §52), als zou theater bij wijze van spreken zijn bestaan(srecht) aan de andere kunsten ontleen. Volgens de analogieredenering van Kant kunnen we ook in omgekeerde richting denken: theater, de uitdrukingskunst van de mens in woord, klank en/of gebaar vormt het paradigma (grondpatroon) van alle kunsten. Kortom: ik wil Kants indeling van de schone kunsten ter discussie stellen en daarbij het theater plaatsen in het centrum in plaats van in de periferie. Ook zal ik beargumenteren dat een heroriëntatie op theater vooral ook relevant is na de performatieve wende in de kunsten en in de context van de mediatisering van onze cultuur en samenleving.

Het getemde genie en de wetenschap (§46 t/m §50)

Arnold Heumakers

Genie is volgens Kant 'het talent dat aan de kunst de regel geeft' of ook wel: 'de aangeboren geestelijke aanleg waardoor de natuur de kunst de regel stelt'. Maar dat betekent niet dat een genie zich alles kan veroorloven. Kant wil het genie ook temmen, en wel door middel van de smaak, die wordt omschreven als 'de discipline (of de tucht) van het genie'. Daarnaast zet Kant schone kunst af tegen wetenschap en vice versa: in de wetenschap komen volgens hem geen genieën voor, in de schone kunst ontbreekt de vooruitgang. Op raadselachtige wijze blijft het genie gebonden aan een ooit, lang geleden, bereikt niveau - een verwijzing naar het verborgen 'klassieke' a priori dat Kants genie-opvatting mede bepaalt.

Hoe heeft hij dan toch zoveel invloed kunnen uitoefenen op de latere romantici en op de moderne kunst en literatuur? Volgens mij is hier zijn notie van de 'esthetische idee' van belang. Daarmee benoemt Kant het ongrijpbare surplus aan betekenis van ieder geslaagd kunstwerk. Alleen een genie zou in staat zijn om zulke esthetische ideeën te produceren. Onbedoeld en onvoorzien ontstaat zo alsnog een opening naar de toekomst, want om dat surplus (dat wetenschap noch logica kan verschaffen) draait het nog steeds in de kunsten.

Over communicatie en activiteit zonder woorden (§49)

Franc Rottiers

Wanneer Ludwig Wittgenstein stelt dat er niets ethisch noch esthetisch kan worden overgebracht in onze taal, dan betekent dit niet dat we zonder meer moeten zwijgen. In plaats van te zwijgen zal ik manieren van expressie onderzoeken die op een zodanige wijze het getoonde articuleren dat het gedeeld kan worden. Tijdens mijn presentatie zal ik trachten aan te tonen dat Kant in §49 de mogelijkheid van het delen van het esthetische op een originele manier verwoord. Hij doet dat op een methodische manier, door de creatieve activiteit af te bakenen van 'het gewone', 'het nabootsen'. Ik zal argumenteren dat deze methode heel nauw aansluit bij wat Adorno 'negatieve dialectiek' heeft genoemd. Het is precies deze activiteit die, wegens ingrepen van de vertalers, moeilijk te vatten is maar in de originele Duitse tekst duidelijk tot uiting komt

Afsluiting en herhaling. Over Kant en Deleuze.

WJM Kok

Voor Kant is de notie van herhaling (repetition) van groot belang, wat bijvoorbeeld blijkt uit zijn gebruik van het begrip 'kritiek' in drie de titels van zijn hoofdwerken. Aan het einde van zijn voorwoord van de Kritiek van het oordeelsvermogen merkt Kant echter ook op: 'Hiermee sluit ik dus mijn hele kritische onderneming af' (p. 58). Voor Kant is kennelijk herhaling (van 'kritiek') niet mogelijk zonder afsluiting. Kenmerkend voor een ander begrip van herhaling zou dan zijn oneindigheid en onafgeslotenheid. Deze problematiek speelt ook in de kunst een belangrijke rol. De claim van kunstenaars zoals Rodchenko en Reinhardt, dat het monochroom het einde van de schilderkunst moest inluiden, heeft geen effect gehad, er wordt nog volop geschilderd en het monochroom is nog niet van het toneel verdwenen; we zijn zelfs een beetje verveeld geraakt van discussies over het einde van de schilderkunst, de kunst, de filosofie of wat dan ook. In reflectie op Difference and Repetition van Gilles Deleuze wil ik proberen de volgende vraag te beantwoorden: is onafsluitbaarheid wellicht essentieel voor een ander begrip van herhaling, een andere herhaling?

Kant over menselijke schoonheid (§59)

Rob van Gerwen

Gaat het Kant in §17 bij zijn bepaling van het schoonheidsideaal slechts om vast te stellen dat de mens als enige in staat is om idealen te produceren? Wat heeft dat te maken schoonheid? Ik zal betogen dat Kants bespreking van ideale schoonheid in de Kritiek van het esthetische oordeelsvermogen feitelijk gaat over menselijke schoonheid. Het gehele eerste boek van de Kritiek van het oordeelsvermogen kan gelezen worden als een ondersteuning van dit ideaal dat pas expliciet en definitief in §59 geformuleerd wordt als 'symbool van zedelijkheid'.

De dialectiek van het teleologisch oordeelsvermogen (§69 t/m §71)

Jabik Veenbaas

Het lijkt überhaupt vreemd dat Kant een dialectiek van het teleologisch oordeelsvermogen formuleert. Hij had in de kritiek van het esthetisch oordeelsvermogen immers zelf gesuggereerd dat er maar drie types antinomie zijn, en dat hij met zijn antinomie van de smaak de derde antinomie had geformuleerd. Studie van de antinomie van het teleologisch oordeelsvermogen leert, dat deze 'vierde' antinomie wezenlijk verschilt van de andere drie, en dat ze in het perspectief moet worden geplaatst van zijn poging om de kloof tussen natuur en vrijheid te overbruggen.

Om te beginnen stelt deze dialectiek hem in staat om dit systematische kernprobleem duidelijker aan te pakken. Ze toont aan hoe de regulatieve verbindende werkzaamheden uit de eerste Kritiek bijeen kunnen worden gevoegd en steviger kunnen worden verankerd in zijn kentheoretische begrippenkader. Maar belangrijker is nog dat ze ons laat zien hoe de kentheoretische aporie ten aanzien van het probleem van de verbinding van natuur en vrijheid wordt verkleind wanneer we uitgaan van een reflectief vermogen in onze geest dat ten aanzien van het kennen van de wereld met twee verschillende maximes kan werken.

Kant en Spinoza (§72 en §73)

Boris Demarest

Doorgaans meent men dat Kant beroep doet op de idee 'God' om de bevattelijkheid van de wereld te redden. Een enkele intelligente schepper geeft immers een duidelijke theoretische economie. Kant bekritiseert Spinoza echter in de dialectiek van het teleologische oordeelsvermogen omdat diens immanentisme de complexiteit van de wereld op de helling zet. Door de interne structuur van de totaliteit tot een mechanisch geheel te herleiden, is het

bijna onmogelijk om nog echte individuen te denken. Kant wil complexiteit en eenheid in overeenstemming brengen, wat volgens hem enkel mogelijk is door de zelfgenoegzaamheid van de interne regel van de wereld op te offeren en een radicale openheid te eisen. De Idee 'God' dient dus veeleer om de biologische wereld te garanderen binnen een fysische wereld. Kants gevecht met het Spinozisme zal tevens aanleiding geven tot een andere theorie, deze van het Opus Postumum. Hier wordt de verhouding tussen de redelijke ideeën 'God', 'wereld' en 'ziel' immers gewijzigd. De redenering achter Kants kritiek op Spinoza in de Kritiek van het oordeelsvermogen wordt begrijpelijker door een vergelijking met het Opus Postumum.

Kant's Evolutionary Speculation (§80)

Ido Geiger

Kant's conception of the methodology of biology reconciles two apparently contradictory claims: 1) We necessarily judge organic life teleologically; it would be absurd "to hope that there may yet arise a Newton who could make comprehensible even the generation of a blade of grass according to natural laws that no intention has ordered" (400). 2) All forces in nature and thus all scientific explanations are mechanistic; indeed, Kant boldly speculates that all organic life might have arisen from "raw matter... and from its forces governed by mechanical laws" (419). Kant distinguishes descriptions of organic phenomena and explanations of them: 1) We employ concepts that describe organic phenomena as self-organizing and this fact is definitive of biology (a claim about the explanandum). 2) All natural forces and thus all scientific explanations are necessarily mechanistical (a claim about the explanans). Organic life might have arisen from raw matter, but the beginning of this process would have to be conceived of as "purposively aimed at all these creatures" (419). Darwin's epochal achievement lies not only in formulating the complementary explanatory mechanistical principles of chance variation and natural selection. These principles reveal that the organization present in nature at any given moment is all the organization biology need assume.

De derde kritiek als horizon

Gertrudis van de Vijver

Mijn commentaar vertrekt van de voetnoot in de inleiding, BXXIV: "Het lijkt erop dat als we pas tot een krachtsinspanning worden bepaald wanneer we zeker zijn van de toereikendheid van onze vermogens om het object voor te brengen, die krachten meestal onbenut zouden blijven. Want gewoonlijk leren we onze krachten pas kennen wanneer we ze op de proef stellen. Deze illusie (Täuschung) van lege wensen is dus uitsluitend het gevolg van de weldadige inrichting van onze natuur"

Door de focus op de gevoelens van lust en onlust, d.w.z. op dit wat essentieel contingent is en wat zich niet laat anticiperen maar slechts in zijn begrenzende werking laat voelen in een ontmoeting, neemt de derde kritiek een speciale plaats in ten opzichte van de twee andere. Waar deze twee eerste immers uitgaan van de veronderstelling van de mogelijkheid van objectieve kennis enerzijds, en van moraliteit anderzijds, stelt de derde kritiek de vraag van die mogelijkheid. Deze vraag betreft de horizon, de omgrenzing die als het ware bij voorbaat toegewezen is aan alles wat met de wereld van objectiviteit of moraliteit te maken heeft, omgrenzing die op een stilzwijgende manier betekenisverlenend en werkzaam is, ... net tot op het punt van de ontmoeting met weerstand, tot aan het moment van crisis of beproeving dus, waar de stilzwijgende en werkzame betekenis plots op de helling komt te staan.

We argumenteren in dit verband: (i) Dat de derde kritiek in eerste instantie de kritische beproeving betreft van objectiviteit vanuit het standpunt van een levende gevoeligheid; (ii) Dat deze beproeving in wezen draait om het onderscheid tussen wat louter binnen deze

gevoeligheid gesitueerd blijft (hallucinatie, fantastische begeerte, lege wensen, ...) en wat, van daaruit, tot de status van object (perceptie, objectieve kennis, intersubjectiviteit) kan komen, (iii) Dat de autonomie van het levende de betekenis van de derde Kritiek voor de inbedding van objectiviteit scherper doet verschijnen dan het schone of het sublieme.

Kants idee van epigenese in de derde kritiek (§81).

Joris van Poucke

Kant bespreekt een aantal teleologisch geïnspireerde biologische theorieën (het occasionalisme en de theorie van de vooraf ingestelde vorm) in de context van de oorsprong van een innerlijke doelmatige vorm. De theorie van de vooraf ingestelde vorm is verder onderverdeeld in de theorie van de individuele preformatie en die van de epigenese. Het is opvallend in het verdere verloop van de paragraaf dat Kant een duidelijke voorkeur voor de theorie van epigenese laat blijken, en die zelfs 'bij voorbaat' verkiest boven het preformationisme. In deze bijdrage wordt dieper ingegaan op wat Kant precies begreep onder epigenese en de evolutie van het concept in zijn denken. Zo was hij oorspronkelijk fel gekant tegen de epigenetische theorie omwille van de hylozoïstische implicaties ervan. Kant slaagt er echter in om dit te ontwijken door epigenese in termen van de theorie van de vormingsdrang (Bildungstrieb) van J.F. Blumenbach te formuleren. Verder wordt de manier waarop Kant hier epigenese karakteriseert gekoppeld aan de passage in de Kritiek van de zuivere rede (B167) waar Kant expliciet de vergelijking maakt tussen 'een soort epigenese' en het systeem van de zuivere rede. Kunnen we die vergelijking opvatten als een analogie zoals hij die karakteriseert in de derde kritiek?

Waarvoor je leeft (§84)

Hans Alma

Het leven kan ervaren worden als doelloos en waardeloos. Voor velen bieden kaders zoals godsdiensten en andere levensbeschouwingen geen bevredigend antwoord op hun levensvragen. Wat kan in deze situatie de waarde van de kantiaanse teleologie zijn? Kant had een heldere voorstelling van het 'einddoel van de schepping'. Aan de natuur kan een dergelijk doel niet worden ontleend - de mens is het enige wezen dat altijd op doelen gericht is, doelen die hij zichzelf onvoorwaardelijk kan stellen: 'de mens is het einddoel van de schepping', waaraan de gehele natuur ondergeschikt is (§84). Kant voegt daar aan toe dat over de mens zelf niet verder gevraagd kan worden waarvoor hij leeft. En juist deze vraag lijkt in onze tijd urgenter dan ooit. Wat kan het antwoord zijn op deze vraag, als de zuivere noch de praktische rede onvoorwaardelijk lijken te gelden: waarvoor leef je?

Kant en Reimarus (§85)

Wessel Stoker

Deze bijdrage betreft de kentheoretische status van de teleologie met betrekking tot de natuur en de moraal. Aandacht wordt gegeven aan Kants kritiek op het godsbewijs vanuit de natuur, de fysicotheologie. De fysicotheologie was algemeen in de Verlichting zoals bijvoorbeeld bij Reimarus wiens theologie Kant kende. De fysische teleologie is waardevol voor de bestudering van het organisme in de biologie, maar men moet er geen theologie van maken (§85). Kant acht op zich de teleologie in verband met een godsbewijs wel van belang. In dat verband bespreekt hij het morele bewijs (§§86 t/m 90). Gewezen wordt op de verbanden van wat in paragrafen 84 tot en met 90 wordt gezegd over de teleologie met het voorafgaande in de Kritiek van het oordeelsvermogen en met de eerste twee Kritieken

Kants morele godsbewijs en kritiek op het atheïsme (§87).

Stijn van Impe

Kant ontwikkelt een moreel-teleologisch bewijs voor het bestaan van God om de idee van het hoogste goede, dat wil zeggen, de harmonieuze samenhang van zedelijkheid en geluk, als einddoel van de morele wet verstandelijk kenbaar te maken. Deze voordracht beoogt een analyse van Kants argumentatie ter zake en - daarbij aansluitend - van Kants claim dat atheïsme tot een vorm van morele wanhoop voert: 'We kunnen ons dus een rechtschapen man voorstellen (zoals bijvoorbeeld Spinoza) die er vast van overtuigd is dat er geen god bestaat [...] maar hoe zal hij dan de innerlijke bepaling van zijn doel door de morele wet beoordelen, die hij actief eerbiedigt? [...] Het doel dat deze welgezinde bij de navolging van de morele wetten voor ogen had en ook behoorde te hebben, moet hij dus als onmogelijk opgeven' (p. 355-356 (A452; B427-428)). Hierbij wordt gepeild naar (i) de validiteit van deze claim, (ii) de cognitieve, psychologische en retorische kracht van Kants moreel theïsme, en (iii) de rationele, niet-theïstische alternatieven waarop zowel sceptische als dogmatische atheïsten zich kunnen beroepen om de (logische) mogelijkheid van het hoogste goede niet te hoeven opgeven.

Sputwater en de Indiër: Esthetiek in de Antropologie

Lotte Hoek

De verwonderde Indiër die Kant in zijn Opmerking (§54) ten tonele voert, geeft aanleiding tot een kanttekening over de wijze waarop naïviteit, grappen, en grollen onze lichamen laten ratelen en onze geest doet tolleren door middel van verbazing. Verwondering en verbazing laten begrip wegvallen en schudden zo het lichaam plezierig op. In mijn presentatie wijd ik aandacht aan de noodzaak in de hedendaagse antropologie om het esthetisch oordeelsvermogen precies als zo'n lichamelijke ervaring te zien.

Kant en Wittgenstein over religie en autonomie (§ 91)

Chantal Bax

Kant en Wittgenstein menen beiden dat voor religieus geloof geen wetenschappelijk bewijs kan worden gegeven, en dat juist degene die bewijs voor het bestaan van god eist of wil geven, ongelovig kan worden genoemd. Een belangrijk verschil is echter dat Wittgenstein het domein van religie en het domein van de rede strikt gescheiden wil houden, terwijl Kant juist poogt om via geloof een brug te slaan tussen twee vormen van redelijkheid. Daartoe maakt hij van geloof een algemeen regulatief principe, terwijl religie bij Wittgenstein een kwestie is van een keuze die elk individu voor zich moet maken. Maar misschien verschillen Kant en Wittgenstein uiteindelijk ook in dit opzicht niet zoveel van elkaar. Kants reflecties op geloof staan immers in dienst van de realiseerbaarheid van de menselijke vrijheid, en ook in Wittgensteins filosofie van de religie staat autonomie centraal - hetgeen een interessante correctie biedt op het beeld dat zijn taal- en subjectfilosofie dit Verlichtingsideaal onmogelijk zou maken.

© Estheticatijdschrift.nl

Gedownload van de pagina's van <http://www.estheticatijdschrift.nl>

Links:

[1] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/archief/2010/Kritiek%20van%20het%20oordeelsvermogen>

[2] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/archief/2011/Kritiek%20van%20het%20oordeelsvermogen>

- [3] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2010/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/de-inleiding-tot-de-kritiek-van-het-oordeelsvermogen>
- [4] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2010/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/tekortkomingen-van-het-mechanische-denken-de-plaats-v>
- [5] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2010/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/over-schoonheid-en-het-verlangen-van-de-rede-'belange>
- [6] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2010/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/het-belang-van-het-belangeloze-kant-en-de-kracht-van->
- [7] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2011/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/§59-schoonheid-als-symbool-voor-de-zedelijkheid>
- [8] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2010/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/wittgenstein-en-kant-over-religie-en-autonomie-opme-0>